

Seria Policy Brief cuprinde texte bazate pe surse publice. Opiniile exprimate reprezintă punctele de vedere ale autorilor.

Egiptul, dincolo de evenimente. Evoluții actuale în lumina istoriei.

Laura Sitaru¹

laura.sitaru@idr.ro

În încleștarea politică și mediatică din jurul evenimentelor de la Cairo, de după intervenția violentă a armatei din 14 august împotriva sit-in-urilor organizate de susținătorii președintelui debarcat Muhammad Mursī, se conturează cu claritate două tabere.

Media au prezentat zile în șir comunicate și luări de poziție ferme, formulate în sprijinul și pentru motivarea acțiunilor și măsurilor luate de militari (guvernul instalat de aceștia după înlăturarea președintelui Mursī este puțin vizibil), sursa acestora fiind de regulă guvernele statelor din Golf, precum și o serie de intelectuali și comentatori cu antipatii islamiste declarate. De partea cealaltă, trecându-se cu destulă ușurință peste realitatea din teren, rareori atât de clară precum o redau interpretările partinice, asistăm la un discurs care legitimează în conformitate cu normele democratice după care societatea egipteană a dorit

să joace (sau așa s-a înțeles din evenimentele din 25 ianuarie 2011) dreptul islamiștilor de a guverna țara.

Este o dezbatere în care nu par să existe șanse de reconciliere sau de armonizare a punctelor de vedere. Nu poți să susții valorile democratice și, în același timp, să găsești normală înlăturarea de la putere a unui președinte după primul său an de mandat doar pentru că te nemulțumește politica economică și socială a guvernului său, sunt de părere o parte a comentatorilor. Poți însă să invoci același principiu – al legitimității – *populare* exprimate în

¹ Laura Sitaru este lector univ. dr. la secția de limba arabă a Universității din București și cercetător la Institutul Diplomatic Român.

stradă, pentru a justifica reinstaurarea *ordinii*² sociale. Poziția Regatului Saudit exprimată fie prin vocea regelui Adbul Aziz, fie prin cea a ministrului său de externe Sa'ud al-Faysal, invocă legitimitatea acțiunii din 30 iunie 2013 susținută de voința a peste treizeci de milioane de egipteni care, în stradă, și-au exprimat dorința pentru refacerea alegerilor prezidențiale în contextul eșecului Fraților Musulmani pe multiple planuri de activitate internă și externă³.

Legitimitatea, constantă a discursului ambelor părți aflate în conflict.

Discuția despre ce înseamnă legitimitate trebuie dusă în contextul semnificației pe care acest termen îl are în cultura politică islamică și nu, așa cum se întâmplă adesea, exclusiv în relație cu valorile sistemelor democratice occidentale. Spre deosebire de alte concepte politice noi, împrumutate, ca semnificat și semnificant, din cultura politică occidentală, legitimitatea – *šar'iyya* – a reprezentat o preocupare timpurie a teoreticienilor arabi și musulmani.

Tratatele arabe medievale definesc *legitimitatea* – în limba arabă un derivat din aceeași sferă semantică de la care provine și *šar'i'a* (legea islamică) – în relație cu dreptul sau cu justificarea *legală* pe care un conducător îl sau o are de a se afla în fruntea unei comunități. Există numeroase studii elaborate de savanții medievali⁴ preocupați de justificarea legitimității conducătorului și care leagă acest principiu de susținerea populară, de acordul comunității – *umma*- și de *binecuvântarea* acesteia asupra celui aflat în fruntea sa. Bază a puterii în islam, *umma* depozitară de inspirație și înțelepciune divină nu se poate, prin urmare, înșela în alegerea conducătorului. Componenta participativă a locuitorilor cetății la viața și destinul acesteia sunt principii imuabile în tratatele politice medievale: *'afrādu l-madīnati murīdūna wa mukhtārūna*⁵ (oamenii cetății își exprimă voința și au dreptul de a alege). Modelul descris de Al-Fārābī de pildă în secolul al X-lea se regăsește în revendicările generației arabe revoluționare – *the new*

² Ordinea – *nizām* – opusul haosului – *fawdā* – este un principiu consecvent în gândirea clasică a islamului, o constantă obsesivă a tratatelor politice medievale. Teama de haos încurajează sisteme politice construite în jurul ideii de ordine și stabilitate, urmând principiul clasic cunoscut *o guvernare proastă, chiar nedreaptă, este mai bună decât dezordinea și anarhia*.

³ *Most of the senior leaders in the Muslim Brotherhood (MB) lack the skills for governance because running a social movement is very different from professional politics*, e de părere Jocelyne Cesari, *Egypt Post Morsi: Why There Is No Reason to Hope for a Real Democratic Transition*, Huffington Post, July 25, 2013, consultat pe 20 august 2013

⁴ Cf. Ferjani, Mohamed – Chérif. 2005. *Le politique et le religieux dans le champ islamique*. Paris: Librairie Arthème Fayard

⁵ Cf. Wafī, Alī Abdel Wāhid. (f.a.) *Al-Madīnatu l-fādila li-l Fārābī* (Cetatea ideală a lui al-Fārābī), Cairo: Nahdatu Misr: 41

*Arab public sphere*⁶ - așa cum au fost ele formulate în timpul mișcărilor populare din 2011 și până în momentele pe care le luăm în discuție.

Dreptul de a alege conducătorul este, așadar, puternic accentuat de tradiția scrierilor politice ale islamului clasic. În aprecierea unor contemporani (reprezentanți ai monarhiilor arabe în mod special), sensul dat legitimității este mult tributar semnificațiilor mai-sus amintite, deși învelișul terminologic se suprapune peste un concept de sorginte occidentală al cărui conținut este sensibil diferit. E foarte probabil ca la rostirea termenului *šar'iyya* realitatea invocată să nu fie aceeași: legitimitatea urnelor, democratică, de tip occidental pe care Egiptul începuse să o practice timid după răsturnarea regimului Mubarak pe care-și sprijină argumentația Frații Musulmani pare să aibă înțelesuri diferite prin comparație cu același termen adus în discuție de autoritățile saudite. Nu încercăm, desigur, să minimalizăm gradul de intenționalitate în favorizarea uneia sau alteia dintre interpretările termenului *šar'iyya*, scopul politic prevalând ca de fiecare dată și orientând semantic terminologia.

Acțiunea de la 30 iunie 2013 pare să fi strâns consensul forțelor politice și sociale egiptene în jurul ideii eșecului guvernării Fraților Musulmani, propunând ca soluție îndepărtarea acestora și alegerea altor conducători⁷. În această interpretare, armata nu a făcut decât să se asigure că voința populară este respectată. Este și opinia monarhiilor arabe din Golf, precum și a Israelului, deși, în mod limpede, motivațiile pentru care înlăturarea Fraților Musulmani de la guvernare este susținută sunt diferite și circumscrise cadrului interesului național foarte specific din statele invocate.

Acțiunile armatei împotriva *sit-in*urilor organizate de susținătorii președintelui Mursi din 14 august și după această dată, precum și campania de arestări fără precedent⁸ împotriva liderilor și membrilor marcanți ai grupării Fraților Musulmani a însemnat în teorie și practică o depășire a atribuțiilor pe care armata și le-a asumat prin acțiunea din 30 iunie. Discursul

⁶ Expresia îi aparține lui Marc Lynch, 2012. *The Arab Uprising. The Unfinished revolutions of the New Middle East*. New York: Public Affairs

⁷ Celebrul autor medieval Al-Māwardī (972-1058) admite că liderul poate fi destituit de către comunitate din câteva motive (*ğarh^{um} fī l-c'adālati⁷* și *naqs^{um} fī badani-hi*; când este nedrept în guvernare - literal: când lezează ideea de dreptate- și când are o deficiență fizică care să-l împiedice să guverneze în bune condiții), întrucât comunitatea nu poate greși, fiind călăuzită de ulemale, inspirați, la rândul lor de legea divină.

⁸ Comentatorii arabi fac comparații cu perioada de prigoană crâncenă împotriva Fraților Musulmani desfășurată în vremea președintelui Gamal Abdel Nasser, când mare parte dintre membrii grupării fie au fost închiși (parte executați), fie au fost nevoiți să părăsească țara găsind refugiu în statul vecin, pe-atunci prieten tot din rațiuni de interes național, Arabia Saudită (în articolul „Presiunile armatei slăbesc gruparea Fraților Musulmani publicat la adresa <http://www.aljazeera.net/news/pages/8225a406-b479-4d3f-97e4-20e025b86524>, consultat pe 22 august 2013).

justificator cu care militarii și-au însoțit acțiunile violente conține acuzația de terorism – *irhāb* – la adresa Fraților Musulmani amintind de motivațiile la care a recurs vreme de mulți ani și regimul Mubārak. Comentatorii arabi văd în aceste mărci discursive pregătirea unei strategii pe termen lung împotriva grupării islamiste care ar exclude participarea acesteia la viața politică egipteană. De altfel, puțini sunt cei care văd posibil un curs politic normal la Cairo după violențele întâmplare împotriva susținătorilor Fraților Musulmani, fiind vorba de o acțiune îndreptată nu împotriva a câtorva sute de oameni, ci, în fapt, împotriva tuturor acelor care au mers la urne pentru Frăție. Dezbinarea comunității – *fitna* - de care se temeau la nivel discursiv toți cei care s-au exprimat asupra situației din Egipt pare să fie în acest moment cea mai serioasă amenințare⁹.

Relația de tip triunghiular a forțelor politice și sociale, o caracteristică a tradiției politice islamice.

Totuși, ar trebui menționat că o armonie perfectă¹⁰ între forțele care compun societatea egipteană – stare opusă dezbinării – nu s-a înregistrat până acum. Dacă ne întoarcem în urmă nu mai departe de momentul ianuarie 2011, ne vom aminti că peisajul social și politic era populat de trei actori principali: statul, reprezentat de președintele Mubārak (elementul contestat la acea dată), societatea civilă formată dintr-o diversitate de curente ideologice și, distinctiv, gruparea Fraților Musulmani care, aflându-se într-o situație de compromis reciproc avantajos cu regimul, s-a alăturat revoluției mai târziu, în etapa în care mersul lucrurilor nu mai putea avea decât o singură direcție. Într-o excelentă analiză publicată de „The Economist” și intitulată *Egypt’s politics: Pyramids of power*¹¹, este explicată situația din Egipt folosindu-se inspirat o comparație geometrică cu un triunghi cu trei laturi. Alianțe de două câte două laturi împotriva celei de-a treia pot fi descifrate cu ușurință în diverse situații prin care Egiptul a trecut în aproape trei ani. Alianțele s-au schimbat semnificativ în acest interval de timp: dacă în evenimentele din ianuarie 2011, cele două *laturi* aliate sunt societatea civilă și, cu întârzierea deja semnalată, Frații Musulmani (în calitatea lor de principală forță de mobilizare socială, dar

⁹ Pe străzile orașelor egiptene, bărbații care poartă barbă, precum și femeile complet acoperite – semne ale apartenenței la Frația Musulmană sau ale simpatiei pentru aceasta în mentalul colectiv – sunt adesea agresate de populație, dar mai ales de acele comitete civice locale care și-au asumat protecția străzilor și cartierelor, cf. mărturiilor electronice surprinse de presa arabă.

¹⁰ Avem în vedere categoria istorică a consensului comunitar – *iğmā’* – care domină studiile politice din spațiul cultural islamic (n.a.)

¹¹ cf. <http://www.economist.com/blogs/pomegranate/2013/08/egypts-politics>, accesat pe 23 august 2013.

și ca exponent al atitudinii religioase în exercitarea actului de guvernare) împotriva sistemului reprezentat prin stat – cu toate componentele sale -, în cazul masivei contestări din iunie 2013 și a evenimentelor care i-au urmat asistăm la o reconfigurare a alianțelor. Societatea civilă, aceeași din 2011, lăsată pe dinafară de proiectele politice ale Fraților Musulmani întretimp ajunși la putere își găsește ca aliat, paradoxal pentru mulți comentatori, statul. Am îndrăzni să spunem chiar acel stat contestat de aceeași societate civilă în 2011. Deși poate părea ușor hazardată această afirmație, ea se bazează pe analize de substanță. Ar trebui să avem mai întâi un răspuns la întrebarea: *de ce nu au reușit Frații Musulmani să fie asociați ideii de stat?* De ce nu au reușit să integreze elementele și instituțiile care compun îndeobște un stat? Pare tot mai limpede că proiectul lor politic nu și-a propus să asimileze structuri deja existente, ci să și le subordoneze, lezând astfel interesele de castă ale diverselor categorii de funcționari – nu puține – deloc dispuse să renunțe la un statut consacrat de decenii de guvernare. În mod paradoxal, *Frații Musulmani au realizat, în cea mai mare parte, o ostilizare a statului, nu o asimilare a structurilor acestuia.*

Evident, asistăm la o anomalie a bunei funcționări a vieții politice, însă este o observație fără de care nu putem înțelege bine evoluțiile de pe scena egipteană. Este vorba despre un stat puternic, cu structuri puțin dispuse să renunțe la rolul lor deja istoric. Se vorbește despre o complicitate în menținerea unei piramide de putere, a unei *piramide de mafii*¹² – afirmă tranșant unii comentatori – în fața jocurilor căreia Frații Musulmani nu au avut nicio șansă. *Ad-dawlat as-suflā* (statul subteran), cum este numit de analiștii arabi¹³, este așadar un jucător politic de extremă importanță pe scena politică egipteană.

Ecuția celor trei „D”: *dawla – dīn – dunyā*

Nimic nou însă pentru istoria politică a acestui spațiu. Demonstrația celor de la *The Economist* mai-sus amintită se pliază peste teorii referitoare la puterea politică elaborate de vreme îndelungată în spațiul islamic de gândire. Astfel, triunghiul forțelor politice care fac jocurile la Cairo ne-a evocat *ecuația celor trei „D”* care constituie factori constituenți esențiali în teoriile politice ale culturii islamice, atent explicată de filosoful Muhammad Arkoun¹⁴. Este

¹² Expresia este utilizată de *The Economist*, <http://www.economist.com/blogs/pomegranate/2013/08/egypts-politics>, accesat pe 23 august 2013.

¹³ Termenul este folosit în presa arabă cu referire la caracterul ascuns, secret al structurilor profunde ale statului. Alegerea termenului nu pare să fie întâmplătoare, el desemnând în expresia *al-ard as-suflā* “pământul de jos” sau “infernul”.

¹⁴ Arkoun, Mohammed. 1986. *Islam, morale et politique*. Éditions Desclée de Brouwer

vorba despre un strâns raport de relaționare, condiționare și intercondiționare între *dawla – dīn – dunyā* (stat – religie – societate), categorii corespunzând tot atâtor realități sociale care a regizat funcția politică din statul islamic de-a lungul istoriei sale. Relația dintre cele trei componente s-a construit pe o luptă continuă pentru influență, marcată de victorii, ca și de compromisuri de exemplele căreia abundă istoria politică a islamului. Deosebirea pe care o vedem însă prin comparație cu schema clasică a relației triunghiulare între *dawla – dīn – dunyā* ar fi că gruparea Fraților Musulmani nu acoperă astăzi în totalitate segmentul reprezentat în islamul clasic de *dīn* (religie) din două motive principale. Primul ar fi că nu reprezintă islamul oficial *prezervat* de categoria teologilor ortodocși prin organismul lor Universitatea al-Azhar, iar al doilea este legat de dezvoltarea unei puternici componente sociale care-i face să treacă dincolo de cadrul acțiunii religioase.

Proiectarea ambițiilor Fraților Musulmani asupra întregului spectru politic și social – prin derularea de acțiuni în domenii care au aparținut tradițional statului și cercurilor religioase – au deranjat un echilibru de forțe și a determinat o reacție concertată a acestora. În lumina acestor observații, întrebările despre paradoxul alianței împotriva Fraților Musulmani de la sfârșitul lui iunie 2013 între forțe politice și sociale cel puțin antagonice par să aibă un răspuns mai coerent. Cel puțin coerent cu o tradiție istorică.